

۱۹۲۱۴۲۶
۹۷ ۶۱۰

اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا

www.ketab.ir

تألیف

دکتر علی صباغیان

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

محمود جوادی

شماره مسلسل ۹۴۹۶

شماره انتشار ۳۹۳۵

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه : صباغیان، علی، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور : اقتصاد دانش بنیان در اتحادیه اروپا / تألیف علی صباغیان، محمود جوادی.
مشخصات نشر : تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری : ۱۷۲ص: جدول، نمودار.
فروست : انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۹۳۵.
شابک : 978-964-03-7201-2
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه: ص. ۱۴۹.
موضوع : اقتصاد دانش بنیان -- کشورهای عضو اتحادیه اروپا
یادداشت : نوآوری -- کشورهای عضو اتحادیه اروپا -- جنبه های اقتصادی
موضوع : سیاست علمی -- کشورهای عضو اتحادیه اروپا
سازمان : جوادی، محمود، ۱۳۶۸-
شناسه افزوده : دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات
ردمک : ۱۳۹۷ الف ۷۲ ص ۳۰/۲ HD
ردمک : ۶۵۸/۴۰۳۸
شمار کتابشناسی ملی : ۵۱۱۴۷۴۳

این کتاب مشمول کپی رایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل های pdf، طرح فله، بازنویسی در وبلاگها، سایتها، مجلهها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-7201-2

9

789640 372012

عنوان: اقتصاد دانش بنیان در اتحادیه اروپا
تألیف: دکتر علی صباغیان - محمود جوادی
ویرایش ادبی: مرضیه ثمره حسینی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۱۳۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press @ ut. ac. ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ح
فصل اول - درآمد بر اقتصاد دانش بنیان و رویکرد اتحادیه اروپا به آن.....	۱
اقتصاد دانش بنیان چیست؟.....	۲
نگرش انتقادی و رویکردهای ۴-ناگون به اقتصاد دانش بنیان.....	۵
رویکرد اتحادیه اروپا به اقتصاد دانش بنیان.....	۸
فصل دوم - مبانی اندیشه‌های اقتصاد دانش بنیان در اتحادیه اروپا.....	۱۵
«نوآوری» در الگوی اقتصادی شومپیتر.....	۱۸
«کارآفرینی» و «تخریب خلاق» در الگوی اقتصاد شومپیتر.....	۲۲
اقتصاد دانش بنیان اتحادیه اروپا از منظر الگوی اقتصاد شومپیتر.....	۲۵
فصل سوم - علل گرایش اتحادیه اروپا به اقتصاد دانش بنیان.....	۳۳
علل بیرونی گرایش اتحادیه اروپا به اقتصاد دانش بنیان.....	۳۴
جهانی شدن.....	۳۵
تغییر ماهیت اقتصاد جهانی.....	۳۶
تشدید رقابت‌های اقتصادی از سوی شرکای اتحادیه اروپا.....	۳۷
غلبه بر پیامدهای بحران اقتصادی.....	۳۹
علل درونی گرایش اتحادیه اروپا به اقتصاد دانش بنیان.....	۴۱
رشد پایین اقتصادی.....	۴۲
افزایش نرخ بیکاری.....	۴۳
کهنسالی جامعه اروپا.....	۴۵
تغییرات آب‌وهوایی و کمبود منابع انرژی.....	۴۷
چالش‌های اجتماعی.....	۴۹

۵۱	فصل چهارم - سیاست دانش در اتحادیه اروپا
۵۲	دانش چیست؟
۵۳	تعریف دانش
۵۸	جریان دانش
۶۰	پیش نیازهای دانش
۶۲	سرریزهای دانش
۶۳	جامعه دانش
۶۶	سیاست دانش در اتحادیه اروپا
۶۷	تعریف و اهمیت دانش از دیدگاه اتحادیه اروپا
۷۰	النوی، خلث دانش در اتحادیه اروپا
۷۲	همکاری دانشگاه صنعت
۷۳	اقدامات ماری کری
۷۵	جامعه دانش در اتحادیه اروپا
۷۷	فصل پنجم - سیاست تحقیق و نوآوری در اتحادیه اروپا
۷۸	نوآوری چیست؟
۷۹	تعریف نوآوری
۸۲	طبقه بندی نوآوری
۸۳	کشگران اصلی نوآوری
۸۶	نقش تحقیق در نوآوری
۸۷	شاخص نوآوری
۸۹	نوآوری اجتماعی
۹۰	سیاست نوآوری در اتحادیه اروپا
۹۱	تعریف و اهمیت نوآوری از دیدگاه اتحادیه اروپا
۹۴	ابتکار اتحادیه نوآوری
۹۵	سنجش نوآوری در اتحادیه اروپا
۹۸	منطقه تحقیق اروپا
۱۰۱	آژانس اجرایی شورای تحقیق اروپا
۱۰۲	آژانس اجرایی تحقیق

۱۰۳.....	موسسه نوآوری و فناوری اروپا.....
۱۰۴.....	جوامع دانش و نوآوری در اتحادیه اروپا.....
۱۰۷.....	مشارکت نوآوری اروپا.....
۱۰۹.....	نوآوری اجتماعی در اتحادیه اروپا.....
۱۱۳.....	فصل ششم - سیاست کارآفرینی در اتحادیه اروپا.....
۱۱۴.....	کارآفرینی چیست؟.....
۱۱۶.....	تعریف کارآفرینی.....
۱۱۸.....	انواع کارآفرینی.....
۱۲۱.....	نقش دانش، نوآوری، بنگاه‌های کوچک و متوسط در کارآفرینی.....
۱۲۵.....	کارآفرینی اجتماعی.....
۱۲۸.....	سیاست کارآفرینی در اتحادیه اروپا.....
۱۳۱.....	تعریف و اهمیت کارآفرینی از دیدگاه اتحادیه اروپا.....
۱۳۵.....	برنامه اقدام کارآفرینی ۲۰۲۰.....
۱۳۷.....	حمایت‌های مالی اتحادیه اروپا از کارآفرینی.....
۱۴۰.....	کارآفرینی اجتماعی در اتحادیه اروپا.....
۱۴۳.....	نتیجه‌گیری.....
۱۴۹.....	منابع.....

پیشگفتار

پس از جنگ جهانی دوم در وضعیتی که ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی به عنوان دو ابرقدرت ظهور کردند، کشورهای اروپایی که قبل از آن از جهات مختلف به عنوان قدرت های بزرگ جهان محسوب می شدند تا حد زیادی جایگاه خود را از دست دادند. در آن شرایط هیچ کدام از کشورهای اروپایی به تنهایی توان رقابت با سیطره اقتصادی آمریکا و تا حدودی اتحاد جماهیر شوروی را نداشتند. در چنین شرایطی، آن ها چاره کار را در همگرایی و همکاری با یکدیگر دیدند. عرصه های مختلف از جمله عرصه اقتصادی دیدند.

فرایند همگرایی توسط شش کشور فرانسه، ایتالیا، آلمان غربی، هلند، بلژیک و لوکزامبورگ با امضای معاهده رم در سال ۱۹۵۸ آغاز شد. بستر سازی های ناشی از روند همگرایی موجب احیای اقتصاد و افزایش رشد اقتصادی کشورهای اروپای غربی در یک دهه بعد از شکل گیری جامعه اقتصادی اروپا شد. کشورهای اروپایی اگرچه توانستند در چارچوب همگرایی - که اکنون اعضای آن به ۱۸ کشور افزایش یافته - تا حدودی ناتوانی خود در رقابت با قدرت های اقتصادی بزرگ جهان را برطرف کنند اما جریحه تحولات جهانی به طور مستمر اتحادیه اروپا را در معرض رقابت های شدید و خطر عقب افتادن از قافله قرار می داد.

در دهه ۱۹۹۰، تحولات مختلفی همچون پایان جنگ سرد، فروپاشی شوروی، سقوط دیوار برلین، سربر آوردن قدرت های نو ظهور، انقلاب اطلاعات و ارتباطات و جهانی شدن اقتصاد، اتحادیه اروپا را در معرض رقابت های جدید و شدیدی قرار داده بود. اگرچه ساختار مقطعی اروپا به این رقابت ها از جمله ایجاد بازار واحد اروپا بر اساس پیمان ماستریخت تا حدودی پاسخگو بود اما رقابت های اقتصادی که از این دوران به بعد با سرعت بی سابقه ای مواجه می شد دارای ماهیت متفاوتی شده بودند. در این دوران قدرت های اقتصادی به ویژه آمریکا، به عنوان بزرگ ترین اقتصاد جهان، به سرعت به سمت استفاده از دانش در تولیدات اقتصادی در حرکت رفتند. عقب ماندگی نسبی کشورهای اتحادیه اروپا در حوزه اقتصاد دانش بنیان نسبت به آمریکا یا ژاپن، موجب شد تا آن ها این امر را به عنوان یک کمبود بزرگ تشخیص دهند و تلاش برای رفع آن را جزو اولویت های اساسی خود محسوب کنند.

در این چارچوب آن ها برای دهه اول قرن بیست و یکم سندی معروف به «استراتژی لیسبون» - که به عنوان سند اروپای ۲۰۱۰ نیز شناخته می شود - را طراحی و زوایای حرکت به سمت اقتصاد دانش بنیان در اتحادیه اروپا را در آن ترسیم کردند. بروز بحران اقتصادی در اروپا قبل از پایان دوره اجرای

استراتژی لیسبون ناکارآمدی ساختارهای اقتصاد سنتی اتحادیه اروپا را نشان داد. پیامدهای گسترده اقتصادی، تجاری، مالی، اجتماعی و... بحران اقتصادی‌ای که از سال ۲۰۰۸ اتحادیه اروپا را فراگرفته بود، این اتحادیه را بر آن داشت تا درک صحیح‌تر از شرایط موجود خود و نیز توانمندی‌های رقابتی اقتصادی و تجاری خود به دست آورد. این شناخت جدید، دانش، نوآوری و کارآفرینی و نقش این مولفه‌ها در تولیدات اقتصادی را به‌عنوان عناصر بسیار تأثیرگذار برجسته کرد.

براین‌اساس اتحادیه اروپا در سند جدید خود معروف به سند «اروپای ۲۰۲۰» رویکرد جاه‌طلبانه‌ای برای حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان اتخاذ کرد. این سند ابعاد مختلف اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا از جمله رضوع دانش، نوآوری، تحقیق و توسعه و نیز کارآفرینی را مدنظر قرار داد. از زمان اجرای این سند، اتحادیه اروپا با اتخاذ راهکارهای مختلفی برای تسريع حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان در پیش گرفته است. مثال آمیسیون اروپا، به‌عنوان بازوی اجرایی اتحادیه اروپا، در سندی با نام *تحقیق و نوآوری به‌عنوان منابع تجدید پذیر* که در ژوئن ۲۰۱۴ میلادی به تصویب اعضا رسید، به این موضوع اشاره دارد که آن دسته از کشورهای اروپایی که در حوزه تحقیق و نوآوری سرمایه‌گذاری قابل قبولی داشته‌اند، توانست‌اند بحران‌های اقتصادی، مالی و بدهی را به نحو مطلوب‌تری مدیریت کرده و پشت سر بگذارند. با این حال، آنچه بیش از هر موضوعی در این سند داخلی به آن توجه شده، اهمیت ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی اعضای اتحادیه اروپا در سبب سیاست‌های سنتی و نوظهور اقتصادی است. افزون بر این، تولیدمحوری و اشتغال‌محوری از دیگر تأکیدات این سند بوده و جملگی اسناد و سیاست‌گذاری‌های کلان اتحادیه اروپا در راستای تدوین و اجرائی «سیاست صنعتی دانش‌بنیان» اتحادیه اروپا و در وهله بعد، رفع چالش‌های اجتماعی در بستر اقتصاد دانش‌بنیان قرار دارند.

با توجه به اهمیت اقتصاد دانش‌بنیان در شرایط کنونی این کتاب تلاش دارد ابعاد مختلف اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا از جنبه‌های نظری، سیاستی و کارکردی را در شش فصل بررسی و تجزیه و تحلیل کند. بر این اساس، در فصل اول کتاب ماهیت و چیستی اقتصاد دانش‌بنیان، رویکردهای انتقادی به این مفهوم و همچنین سیاست‌های اتحادیه اروپا در قبال بهره‌برداری از ارکان اقتصاد دانش‌بنیان بررسی شده است.

در فصل دوم مبانی اندیشه‌ای اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا بحث شده است. در این چارچوب الگوی اقتصادی شومپیتر به‌عنوان یکی از مبانی اندیشه‌ای اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. پس از تبیین این رویکرد نظری، دیدگاه شومپیتر و اقتصاددانان

نوشومپیتری به اقتصاد دانش‌بنیان بررسی و در پایان فصل رویکرد اتحادیه اروپا به اقتصاد دانش‌بنیان از منظر رویکرد اقتصادی شومپیتر واکاوی شده است.

در فصل سوم کتاب علل داخلی و بیرونی حرکت اتحادیه اروپا به سوی اقتصاد دانش‌بنیان بررسی شده است. از جمله این علل که در کتاب بررسی شده مواردی همچون جهانی‌شدن، تغییر ماهیت اقتصاد جهانی، تشدید رقابت‌های اقتصادی از سوی شرکای اتحادیه اروپا، غلبه بر پیامدهای بحران اقتصادی، رشد پایین اقتصادی، افزایش نرخ بیکاری و کهنسالی جامعه اروپا است.

فصل چهارم به بررسی سیاست دانش در اتحادیه اروپا اختصاص دارد. این فصل در دو قسمت به تشریح موضوع پرداخته است. در بخش نخست به مباحث پایه مؤلفه دانش همچون تعاریف، ویژگی‌ها، طبقه‌بندی، پیش‌نیازها و امثال آن اشاره شده و در بخش دوم، موضوع سیاست دانش در اتحادیه اروپا مورد واکاوی قرار گرفته است. در واکاوی این موضوع، سعی شده است جوانب اقتصادی و اجتماعی مؤلفه دانش در اتحادیه اروپا و همچنین طرح‌ها، برنامه‌ها و ابتکارهای به‌کارگرفته‌شده از سوی نهادهای اجرایی اتحادیه اروپا در جهت تقویت مؤلفه «دانش» بررسی شود.

فصل پنجم هم‌چنین در دو بخش تشکیل شده و به موضوع سیاست تحقیق و نوآوری در اتحادیه اروپا پرداخته است. در بخش نخست از این فصل مباحث مربوط به مفهوم «نوآوری» همچون تعاریف، ویژگی‌ها، طبقه‌بندی، مشخصات، کنشگران و نظایر آن مورد بررسی قرار گرفته و در بخش دوم سیاست نوآوری در اتحادیه اروپا به تفصیل بررسی شده است. از آن جهت که اتحادیه اروپا به‌جای کاربرد «تحقیق و توسعه» از «تحقیق و نوآوری» استفاده می‌کند، پیش از اشاره به مبحث سیاست نوآوری در اتحادیه، موضوعاتی در باب رویکرد اتحادیه به مؤلفه «تحقیق» مطرح شده است.

فصل ششم که آخرین فصل کتاب است به بررسی مؤلفه کارآفرینی به‌عنوان رکن نهایی اقتصاد دانش‌بنیان اختصاص یافته است. همانند فصول پیشین، این فصل از دو بخش تشکیل شده است. بخش نخست موضوعات و مطالب مرتبط با «کارآفرینی» را بررسی کرد و در بخش دوم سیاست کارآفرینی در اتحادیه اروپا که نقش بسیار بارزی در فعلیت‌بخشیدن به سیاست دانش و نوآوری در اتحادیه دارد، مورد بررسی قرار گرفته است.

اگرچه نویسندگان این مجلد مدعی آن نیستند که نکات، رویکردها و سیاست‌های مطروحه می‌تواند به مثابه الگوی مطلوبی برای جمهوری اسلامی ایران عمل کند، اما آشنایی با اقدامات و تجارب دیگر اتحادیه اروپا و تدقیق در مسیر پیموده‌شده می‌تواند به گسترش افق دید دست‌اندرکاران اقتصاد دانش‌بنیان در کشور کمک کند و اساساً هدف این نوشتار جز این نیست. ناگفته نماند که به اذعان بسیاری از خوانندگان نسخه اولیه این کتاب از جمله داوران و ناقدان این اثر، موضوعی که مجلد پیش‌رو از ابعاد گوناگون به آن پرداخته، چنان از پداخت و نوآوری موضوعی برخوردار بوده که نه تنها خلأ

موجود در سطح جامعه علمی کشور را تا حدود زیادی تکمیل کرده، بلکه مهم‌تر از آن، در زمانه‌ای به رشته تحریر درآمده که درونمایه آن (اقتصاد دانش‌بنیان) دغدغه اصلی ارکان گوناگون نظام جمهوری اسلامی ایران بوده و از این رو می‌تواند مینا و منبعی برای تاملات اجرایی و پژوهش‌های علمی جدید قرار گیرد.

نگارش این مجلد مانند هر اثر دیگری کامل و عاری از نقص نیست، چنانچه داوران محترم این کتاب به موارد متعددی از این دست اشاره داشتند و در حد توان و امکان سعی شد تا نواقص و ایرادات ساختاری و محتوایی مورد اشاره برطرف شود. با این حال، هرگونه خطا و کاستی در این اثر متوجه نویسندگان بود و از این رو، راهنمایی و نقادی خوانندگان محترم و فهیم در راستای تقویت بنیادهای نظری و عملی این نوشتار را مشتاقانه خواهیم پذیرفت.

در پایان، نویسندگان این کتاب از داوران محترم که نکات و تذکرات خود را به‌عنوان هدیه‌ای در اختیار مولفان قرار دادند، صمیمانه تشکر کرده و نیز قدردانی خویش را تقدیم انتشارات وزین دانشگاه تهران و کارکنان فهیم آن می‌کنند. با اطمینان و جدیت خود، در کوتاه‌ترین زمان ممکن این کتاب را به زیور طبع آراستند. هم‌نظر با داور محترم این اثر، امیدواریم این مجلد خیری برای آینده کشورمان دربرداشته باشد.